

різних етапах: його актуалізація відбувалася за умов існування вільного історичного дискурсу – в дослідженнях істориків діаспори, Західної України міжвоєнних років, сучасних науковців. З іншого боку проаналізована дослідницька література – переважно статті, окремі сюжети в підручниках – свідчить про те, що це питання і досі залишається на рівні «постановки проблеми» і потребує, втім, як і загалом, історія української мемуаристики, ґрунтовного дослідження.

УДК 94-051

БАТЬКО НАУКИ АБО ЖЕРТВА СИСТЕМИ? АНАЛІЗ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО (КІНЕЦЬ ХІХ ст. - 1930-ті рр.)

Ю. В. Іорданова

Михайло Грушевський – неоднозначна постать в історії української науки. Тим не менш, залишається фактом його значний внесок у її формування. Почавши надавати свій вплив на українську культуру й науку ще з початку ХХ ст., до років активізації радянського режиму йому вже вдалося сформувати ціле співтовариство людей, які поділяють його погляди, інтереси, а згодом і розплату.

Досліджуючи історію Михайло Грушевський Барського староства на Поділлі у пошуках джерел за темою на Поділля серед інших завів дружбу з Юхимом Сіцинський. У сфері спільних інтересів вони вели досить тісне спілкування. Сіцинський часто-густо звертався до нього за порадами, розшуком потрібної літератури й джерел для написання книг з історії Поділля. Так, у листі від 17 квітня 1892 р. Сіцинський писав: «Дозвольте, перш за все, подякувати Вам за прислану брошуру про Барську шляхту, а за сим звернутися до Вас з уклінним проханням...». Тісній співпраці з багатьма вченими Грушевському в свій час завадив арешт (1914) і переїзд до Москви (1916). Одним з них виявився Харлампович, з яким Михайло Сергійович таки зійшовся.

Активна громадська діяльність стала візитною карткою Грушевського на початку ХХ століття. Так, у листі до С. Єфремова від 1904 року він зазначив В Товаристві притихло на хвилю, але ся тишина нічого доброго не віщує – сплетні й інтриги йдуть далі – чекають, чи буде затверджений статут, і готуються до баталії на звичайних загальних зборах – вони будуть мабуть в середині н. ст. червня. Треба б, аби приїхали знов – присутність Чикаленка й Луценка на сих зборах була дуже корисна». Йдеться, швидше, про НТШ, головну його діяльність на той час.

Він залишив Україну у березні 1919 р., шукаючи притулку у Празі, Відні та мандруючи країнами західної Європи – Франції, Швейцарії, Німеччини у справах партії соціалістів-революціонерів. До того ж, дослідники відзначають, що геніальний історик мав надто «кепський» почерк, що знижувало швидкість обробки рукописних матеріалів. У записнику М. Чечеля збереглися оригінальні нотатки про рахунки Грушевського. Так, восени 1921 р. Микола Флорович зафіксував: «Рах. Груш. Silberdind – к. 70, Хліб. укр. – 40 [...]». М. Грушевський чекав грошових переказів на рахунки видавництва, де виходили його книги. Вони надійшли незабаром. «Вчора одержав сто тисяч, – з полегшенням зазначив Михайло Сергійович 10 січня, – дякую за труд. Помічнику прошу дати ще 30 тисяч». «Помічником» були спонсори («Дніпросоюз», українці США), а не якась конкретна особа. Листування з колегами по партії виявилось доволі інтенсивним, бо М. Грушевський писав не лише М. Ф. Чечелю, а й М. Ю. Шаповалу, І. Л. Шрагу, П. О. Христюку, А. І. Жуковському, І. М. Толмачову. Його можна віднести до своєрідного психологічного засобу збереження активної життєвої позиції, з'ясування

програми дій. З рідними, які залишилися в Україні, зв'язки обірвалися, що поновити вдалося лише у 1922 р. Про повернення в Україну не було й мови. Ці пориви могли стримувати застереження В.К. Винниченка та М. Чечеля, які здійснили візит до України. Повернувшись 1924 р. з еміграції до СРСР і дізнавшись про ту долю, яка спіткала К. В. Харламповича, М. С. Грушевський, розпочав активну діяльність, спрямовану на порятунок або хоча б полегшення долі свого колеги. Перебіг подій тих років знайшов яскраве відображення у листах обох вчених.

Стосунки між К. В. Харламповичем та М. С. Грушевським визначили не тільки їх повсякденність, але і характер соціо-культурних зв'язків між ученими в ті часи. Михайло Сергійович волів бачити в Харламповичі свою людину, учасника команди в конфлікті Грушевський – академічне керівництво (в особах неодмінного секретаря, голови Першого відділу ВУАН А. Ю. Кримського та віце-президента, голови Управи ВУАН, секретаря Першого відділу С. О. Єфремова). Вже в змісті перших листів до К. В. Харламповича за 1925 р. М. С. Грушевський зазначав: «Ви в головнім добре зрозуміли академічну ситуацію. Додам: «ізолюваність» сталася на ґрунті особистих користей. Люде, котрі розділили між собою академічний пирог, возбоюлися, при моїм повороті, що їм прийдеється дечим відмовитись, щоб забезпечити собі більшість проти мене, пустились во вся тяжкія, в самих ріжнородних напрямках». Проблема внутрішньоакадемічного конфлікту неодноразово потім згадувалася у листах кореспондентів, але К. В. Харлампович, будучи щиро вдячним М. С. Грушевському за участь в його справі, очевидно зберігав добре ставлення й до А. Ю. Кримського, й до С. О. Єфремова, які теж не залишилися байдужими до його долі. Це певним чином дратувало Михайла Сергійовича й навіть одного разу викликало досить різкий випад на адресу Костянтина Васильовича: «Так чи інакше, сподіваюсь, що Ви скоро приїдете до Києва і на місці розгляне ті відносини, про котрі згадуєте в останньому листі, – висловлюючи сумнів в вірності моїх слів про напружені відносини в Академії. [...] Але полишаю Вам на місці вирішити, хто Вам приятель, і кого Вам треба держатись».

У листі до В. Молотова від 4 січня 1934 р. академік М. Грушевський уклінно просив дати йому можливість працювати, друкувати книги. Він зізнався, що його повернення в Україну сприяло активізації «зарубіжної української інтелігенції», яка масово полинула за ним в Україну.

Варто відзначити, що українську національну ідею Михайло Сергійович підтримував твердо і непорушно, а от між громадською і науковою діяльністю він періодично метався. Можливо, саме це відіграло згодом з ним злий жарт, коли вчений потрапив у жорна нещадної радянської системи.

УДК 37.011.31

МІЖНАРОДНИЙ ПРОЕКТ ЮНЕСКО «АСОЦІЙОВАНІ ШКОЛИ» В УКРАЇНІ

І. І. Мартинчук

Зміни, що відбуваються останні десятиліття в політичній, економічній, культурній сферах життя українського суспільства, вплинули на всі соціальні інститути, в тому числі і на освітню галузь. Перегляд системи соціальних відносин, модернізація системи освіти викликані пошуком нових шляхів соціально-політичного та соціально-економічного розвитку суспільства, піддали перегляду підходів до виховання учнівської молоді. Складна суспільно-політична обстановка в країні вимагає перегляду позиції педагогів на функції школи у розвитку особистості. З одного боку, історія людства доводить, що